

Românii și ordinele catolice în Clujul veacului al XVIII-lea

Remus Câmpeanu

Regimul habsburgic a preluat, odată cu provincia, povara unui învățământ slab organizat, bazat pe tradițiile secolelor anterioare. Prioritățile fiind altele, Curtea nu a reușit, decenii de-a rândul, să modifice în profunzime domeniul educațional. Chiar și instituțiile de învățământ înființate la începutul secolului, în condițiile ofensivei catolice, preiau sistemul de organizare dinainte existent și folosesc programe gata înrădăcinate și maturizate în evul mediu(1). Reluarea prozelitismului catolic prin intermediul ordinilor călugărești se înscrie printre strategiile conservatoare utilizate de Viena pentru consolidarea puterii(2).

Cei mai utilizați, nu numai în domeniul școlar, au fost iezuiții. Alungați și rechemați de mai multe ori de către autoritățile transilvănene(3), membrii faimosului ordin întemeiat de Ignațiu de Loyola cunoșteau în amănunțime zona, reluându-și activitatea în școlile pe care înainte fuseseră constrânși să le părăsească și punând bazele a numeroase instituții de învățământ noi. Cu sprijinul consistent al Vienei, beneficiind de un cadru juridic și politic convenabil, ei controlează la începutul secolului al XVIII-lea principalele focare de educație catolică din Ungaria și Transilvania: facultățile de la Târnavia și Cașovia sau colegiile de la Buda, Cluj și Győr, deținând, pe lângă acestea, în 1716, tot în Ungaria și Ardeal, 28 de gimnazii și 6 convicte. Extinderea a fost atât de spectaculoasă, încât în 1773, în momentul desființării ordinului, iezuiții erau în posesia a 41 de gimnazii, 7 convicte și 12 seminare teologice, fără a lua în considerare facultățile și academiile(4).

Marele merit al lor a fost acela de a fi asigurat o pregătire uniformă, de tip umanist, în toate școlile subordonate, indiferent de spațiul geografic în care se situau ele. Programa lor de învățământ, urmată și de alte ordine călugărești, cu mici modificări, era cea mai solidă și mai bine încheată dintre toate programele catolice de studii. *Ratio atque Institutio Studiorum Societatis Jesu*, pe scurt *Ratio Studiorum*, conținând 28 de capitole, redactat în 1586 de către o comisie condusă de Claudiu Aquaviva, reconfirmat și reeditat în 1591 și 1599, s-a menținut aproape trei secole, fără a suferi schimbări esențiale(5). Documentul stabilea categoriile de gimnazii sau de școli superioare, tematicile de curs sau de examen, principiile de organizare a activității educaționale și orarul de învățământ, în forme foarte riguroase și durabile. De-abia în anul 1735, iezuitul Molindes restructurează în mică măsură programa prin actul *Instructio privata seu Typus cursus annui*, în care, fără a se realiza desprinderea de educația umanistă, se prevedea intensificarea studiului istoriei, o materie până atunci neglijată. Aprobând cele câteva transformări minore în același an, Carol al VI-lea, în patenta sa *Über die Ordnung und Einrichtung der Schulen*, introduce și clauza ca profesorii din școlile iezuite să fie cunoscători ai limbii germane(6).

Istoriografia consacrată învățământului de veac XVIII a criticat și continuă să critice intens metodele iezuite de predare. Ele au ordonat însă un domeniu deseori neglijat și, chiar dacă deveniseră ineficiente într-o societate a epocii cu o altă dinamică economică, socială, politică și culturală, își vor lăsa amprenta asupra viitoarelor reforme școlare(7). Iezuiții au investit enorm în educație, au stimulat atât cultura nobiliară cât și

accesul la educație al categoriilor sărace, iar pentru a-și extinde activitatea formativă în afara strictului program de studiu, au înființat, încă din 1584, cunoscutele congregații ale Sfintei Maria, extinse în toate școlile, care reuneau membrii ordinului, profesori și elevi în comuniuni cu valențe moral-educative(8). Ei și-au asigurat, astfel, o incontestabilă prioritate în raport cu celelalte ordine.

Pătrunderea viguroasă a ordinelor catolice în rețeaua școlară transilvană a avut ca principal efect facilitarea accesului nivelurilor sociale inferioare la educație. Desigur, și protestanții sprijiniseră anterior studiile multor tineri săraci, acum însă, intențiile prozelitiste nu mai condiționează acceptul la cursuri de apartenența confesională. În Ungaria, conscripția din 1738-1739 pune în evidență preponderența categoriilor nenobiliare în populația școlară. Doar o treime a elevilor provenea din familii nobiliare, între un sfert și o cincime aparținea straturilor orășenești, iar restul era alimentat de păturile libere sau iobăgești. În general, acestea din urmă, datorită situației lor materiale, se mențin cu greutate până în clasele mari, deseori nu își finalizează pregătirea, dar sunt prezente masiv în gimnaziile catolice. Dintre cei 10.000 de tineri care pe la 1740 frecventează școlile catolice din Ungaria (o covârșitoare superioritate numerică în raport cu cei 2500 de elevi din instituțiile de învățământ reformate și cu cei 1000 de elevi de la școlile evanghelice), 28,5% își asigură întreținerea prin diferite fundații, procentul confirmând eforturile făcute pentru atragerea la studii a palierelelor modeste(9). Situația era asemănătoare și în Transilvania, chiar dacă proporțiile difereau într-o oarecare măsură.

Revenind la iezuiți se cuvine a se specifica faptul că, la inițiativa lui Ștefan Báthory, Cristofor Báthory i-a invitat la Cluj, în 1579, așezându-i într-o fostă abație benedictină de pe domeniul Mănăsturului, acțiune aprobată de Dieta de la Turda. În 1581, cei zece membri ai ordinului, sosiți din Polonia sub conducerea lui Ioan Lelessi, sunt mutați în fosta mănăstire franciscană din cetate, pentru a deschide un gimnaziu, cu cinci, uneori cu șase clase (parva, principia, gramatica, sintaxa, poetica și retorica), și un Colegiu, inițial cu două facultăți (filosofia și teologia), la care se vor adăuga, mult mai târziu, încă două (dreptul și medicina). În 1583 sunt deja inaugurate Convictul nobiliar și Seminarul Sfântul Iosif, care se adaugă Congregației Sfânta Maria, organizată chiar în primul an de activitate didactică. Cursurile superioare debutează cu 30 de studenți, școala având, bineînțeles, ca regulament de funcționare cunoscutul program *Ratio Studiorum*. Studiile de filosofie se desfășurau pe parcursul a doi ani, iar cele teologice aveau un ciclu de patru ani. În opinia unor istorici, însuși nepotul episcopului ortodox al Transilvaniei s-a înscris în Seminarul iezuit.

La sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul veacului următor, ordinul cade victimă unor expulzări succesive: în 1588, Dieta de la Mediaș hotărăște alungarea lui; în 1695, Dieta de la Alba revine asupra deciziei; în 1603, în timpul asediului lui Moise Secuul, iezuiții părăsesc, din nou, cetatea Clujului; ei sunt rechemati, în același an, de generalul Basta; în 1605, bunurile lor sunt confiscate; în 1607, pleacă încă odată; în 1615, li se permite să rămână în Mănăstur; în 1653, Gheorghe Rákoczy al II-lea stabilește alte interdicții etc. Până în 1693, când își recâștigă toate proprietățile, călugării au fost constrânși să desfășoare o activitate didactică limitată și chiar să funcționeze ca preoți, pentru a-și putea asigura existența. Din acest an însă, ei beneficiază de sprijinul deplin al Curții și al Episcopiei catolice, care se va reface, de asemenea, repede. Odată cu gimnaziul și cu Colegiul, se reconstituie atât Congregația Sfânta Maria, cât și Seminarul Sfântul Iosif (Aporian sau Báthoryian) și Convictul nobiliar, cunoscut, mai târziu, sub

numele de Convictul Terezian. Cu ajutorul donațiilor generoase (tezaurarul Apor fiind unul dintre cei care au contribuit substanțial la bunăstarea materială a școlii), procesul didactic a evoluat într-o asemenea măsură, încât Maria Tereza va include Clujul printre variantele proiectului eșuat de înființare a unei universități interconfesionale, catolice și protestante, în imperiu.

Dizolvarea ordinului iezuit a bulversat, în mare măsură, desfășurarea cursurilor. Profesorii ex-iezuiți sunt păstrați, temporar, la catedre, dar se aduc 14 profesori noi, pentru a recupera întârzierile provocate de restructurare; Seminarul teologic, cu 4 catedre, este mutat la Alba-Iulia, de unde nu va mai reveni decât o scurtă perioadă, între 1784-1786, pentru a se transfera, ulterior, la Buda; canonicul Mihai Benkő este investit ca rector interimar până la reșezarea claselor; ia naștere facultatea de drept, cu 3 catedre, cu programe de drept roman, civil, penal, statal și imperial și cu profesori celebri, veniți pe parcurs (Ködi, Fortini, Winkler sau Dobokai); se pun bazele secției de medicină, la început cu un singur profesor (Iosif Laffer), dar îmbogățită, treptat, cu materii ca anatomia, chirurgia, obstetrica, medicina veterinară, chimia, fiziologia, biologia, patologia, farmacologia, oftalmologia și cu alți profesori (Eckstein, Fuhrmann, Incze și Molnar-Piuaru); crește numărul cadrelor de la cele trei catedre de filosofie, unde se mai preda și istorie (de către Carol Koppi și Martin Bolla), matematică, fizică, chimie, geografie, mineralogie, botanică, logică, metafizică sau științe naturale; apar mereu catedre și domenii noi de studiu (finanțe, statistică, drept minier, economie internațională, administrație, agronomie, diplomatică); se fac constant dotări la sălile de curs, la tipografie, la observator sau la bibliotecă etc. Importanța acestei școli este pusă în evidență și de faptul că, până în 1818, funcția de director va reveni comiților Clujului (Dionisie Bánffy, Gheorghe Bánffy, Ioan Csáki, Anton Józsa, Iosif Haller sau Ignățiu Kemény), asistați de rector. Instituția de învățământ se afla sub tutela Comisiei ecleziastice, iar, mai apoi, a Comisiei școlare, programele remodelându-se, succesiv, în urma aplicării regulamentelor *Ratio Educationis* și *Norma Regia*. Pentru că teologia lipsea, centrul catolic de educație de la Cluj nu putea fi echivalat cu o universitate, cele trei facultăți ale sale conferindu-i, însă, rangul de academie (*Collegium Academicum*). Din 1776, Curtea cedează complexul școlar piariștilor, așa încât noul rector Ștefan Pállya, cu ajutorul a 20 de membri ai ordinului, preia întregul inventar al bunurilor ce aparținuseră iezuiților clujeni(10).

De altfel, o parte consistentă a rețelei școlare din Transilvania ajunsese treptat sub controlul piariștilor, deși până cu câteva decenii înainte, adică până în prima jumătate a veacului al XVIII-lea, ei nu s-au putut compara -prin tradiție, prestigiu, organizare și influență- cu iezuiții. Pe la 1600, Iosif Calasanti pusese bazele unei congregații ridicate de papalitate, în 1625, la rang de ordin. Comunitatea călugărilor piariști fusese apoi retrogradată, devenind congregație în 1646, pentru ca, din 1669, papa să-i reorde statutele de ordin(11). Activitatea noului instrument al prozelitismului catolic se axa, cu preponderență, pe educarea elementelor paupere ale societății. Din acest motiv, deși foloseau ca programă tot *Ratio Studiorum* a iezuiților -la care se adaugă, din 1757, modificările lui Ioannes Coerver și, din 1766, *Norma Studiorum*- spre deosebire de cei din urmă, piariștii vor întemeia, alături de gimnazii, numeroase școli elementare(12). În Transilvania ei își constituie gimnaziile de la Bistrița, în 1717, Carei, în 1723, și Sighet, în 1730, pentru o scurtă perioadă activând, din 1741, și la Mediaș, iar în Banat, ridică, în 1751, gimnaziul de la Sântana, mutat la Timișoara în 1788(13). În Ungaria, unde piariștii

pătrunseseră deja din 1642, numărul de școli pe care le aveau sub control era sensibil mai mare**(14)**. Din 1776, la mai puțin de trei ani de la desființarea ordinului iezuit, ei preiau, după cum s-a specificat în rândurile de mai sus, puternica școală a Clujului, cu Seminarul, Convictul și toate bunurile ei.

În 1778, în urma călătoriei efectuate la Viena, unde fusese convocat pentru a-și expune planurile de organizare a activității didactice și pentru a fi instruit în legătură cu normele metodologice impuse de autoritatea centrală, Pállya primește și actul fundațional al școlii remodelate. Reformele lui Iosif al II-lea în planul învățământului vor avea efecte negative asupra instituției piariste a Clujului, înscrisă pe o pantă descendentă după instaurarea rectorului Constantin Mulay în 1782. Depopularea claselor s-a datorat nu atât instituirii taxelor de studii, cât introducerii limbii germane ca limbă de predare în 1784, desființării Seminarului Sfântul Iosif, a Congregației Sfânta Maria și a Convictului Terezian în 1785 și retrogradării Academiei la nivel de Liceu academic în 1786. În urma acestor dispoziții restrictive, clădirea ordinului piarist se golește într-o asemenea măsură, încât, în 1790, când Guvernul se mută de la Sibiu la Cluj, funcționarii își vor găsi, cu ușurință, loc în incinta ei. După moartea suveranului luminat, Convictul și Seminarul se refac, iar din 1819 se restaurează și Congregația Sfânta Maria, dar școala nu-și mai depășește statutul de Liceu academic, cu toate eforturile făcute de următorii conducători ai ordinului, Ladislau Keszthelyi, Martin Bolla și Ludovic Farkas**(15)**.

În legătură cu influența acestei prestigioase școli catolice asupra națiunii “tolerate”, se pare că Andrei Horváth, rector la Cluj din 1691, a mărit spectaculos numărul elevilor români, înscriindu-se, astfel, în strategia politică de pregătire a momentului Unirii religioase. Istoricul I. Tóth-Zoltán, care apucase să parcurgă matricolele studioșilor înainte de distrugerea lor în 1956, semnalează prezența la cursurile școlii catolice clujene a următoarelor personalități românești sau de origine română: Ioan Patachi (viitor episcop unit), Petru Dobra (ajuns în funcția de director fiscal al provinciei), Andrei Boer de Coveșd (registrator și exactor al Cancelariei ardelene, candidat la poziția de comite al Hunedoarei), Iosif Boer (exactor fiscal, membru al Dietei), Martin Pop (funcționar al Cancelariei, agent vienez, candidat la postul de consilier gubernial), Inochentie Micu (episcop unit), Francisc Boer (membru al Dietei), Petru Sebessi, Ștefan Boer (secretar gubernial), Gabriel Simon, Petru Pavel Aaron (episcop unit), David Șincai, Alexandru Bényei, Gheorghe Timandi (vicar), Teodor Meheși (tatăl lui Iosif Meheși), Atanasie Rednic (episcop unit), Ladislau Dobra (membru al ordinului iezuit, profesor de dogmatică), Iosif Cotore (fratele lui Gheronte Cotore), Gheronte Cotore (prelat), Grigore Maior (episcop unit), Daniel Mardsinai (funcționar episcopal, din aceeași familie cu Lazzarini), Petru Tohati, Petru Dăianu, Ioan Aaron (nepotul lui Petru Pavel Aaron), Gabriel Szilvási (absolvent de teologie la Târnavia), Silvestru Caliani, Meletie Neagoe, Filotei László (profesori la Blaj), Dimitrie Căian, Ioan Săcădate (translator gubernial, ofițer în regimentul al II-lea de graniță), Ioan Bob (episcop unit), Ioan Neagoe (agent greco-catolic vienez), Daniel Lazzarini (cunoscutul reformator al școlilor ortodoxe bănățene), Petru Maior (protopop), Iosif Meheși (funcționar ai Cancelariei Aulice), Petru Meheși (ofițer al regimentului al II-lea de graniță, fratele lui Iosif), Teodor Meheși (registrator, fratele lui Iosif), Ladislau Meheși (cancelist gubernial, fratele lui Iosif), Ștefan Koszta (cancelist, secretar, apoi consilier gubernial), Ioan Șincai (ofițer în regimentul al II-lea de graniță, fratele lui Gheorghe Șincai), Gheorghe Șincai (director școlar), Aron Pop (cancelist gubernial), Iosif Molnar (fiul lui Molnar-Piuaru),

Vasile Coloji, Vasile Moga, Ioan Lemeni, Gheorghe Lazăr etc. (16). Considerăm că, având în vedere carierele ulterioare ale celor care au studiat la Cluj în veacul al XVIII-lea, ar fi inutil orice comentariu despre rolul jucat de această instituție de învățământ în consolidarea elitelor românești. Printre membrii ordinului iezuit de la Cluj, alături de Ladislau Dobra, mai existau și alții de origine română sau care vădeau preocupări pentru istoria și cultura românilor, ca, spre exemplu, Andrei Ilia, Ștefan Dörner, Ștefan More, Antoniu Musca, Nicolae Musca, Ștefan Duma, Mihail Leștian, Francisc Szúnyogh etc.(17).

Unii profesori de origine română își păstrează locul la catedre chiar și după desființarea ordinului iezuit. Astfel, în 1774, clasa de sintaxă era coordonată de Gheorghe Jurj (Jurjici), logica și metafizica erau predate de Mihai Buruiană (Buruján) și istoria bisericii de Iosif Voicu (Vojkul). Ei continuă să activeze și după preluarea școlii de către piariști, în 1777 făcând parte din rândul celor 5 profesori de teologie. După cum bine se știe, în 1791, Molnar-Piuariu vine în școală ca profesor la secția de medicină, iar printre cei care s-au remarcat datorită donațiilor bogate, făcute bibliotecii în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, s-a numărat și ex-iezuitul de origine română Emeric Boer(18).

Lipsa instituțiilor de învățământ mediu românești în Transilvania a fost, deci, într-o oarecare măsură, compensată de posibilitatea frecventării școlilor celorlalte religii ardelenene și, în special, a școlilor medii și superioare catolice. Dintre acestea, prin importanța sa, s-a afirmat în mod deosebit, după cum rezultă și din cele expuse anterior, Liceul (Colegiul) iezuiților, iar mai târziu al piariștilor din Cluj. Din păcate, matricola întocmită de iezuiți a pierit(19), dar -pe baza cercetărilor efectuate de specialiști- s-a evidențiat că rolul pe care l-a jucat această școală în formarea elitelor românești, în secolul al XVIII-lea, s-a dovedit, neîndoielnic, fundamental.

Deși Colegiului i-au fost dedicate numeroase monografii, istoricii au fost preocupați mai mult de activitatea profesorilor, de programele de învățământ și de surprinderea transformărilor la care a fost supusă instituția, decât de relevarea fluxului școlar. Încă din 1925, G. Bogdan-Duică scria: "...Liceul piariștilor era plin de români... Ar fi timpul ca cineva să publice lista tuturor românilor care au învățat la acest liceu binefăcător nației noastre"(20). Reacția cercetării istorice a fost destul de târzie, pentru că, de-abia în 1968, un istoric se va arăta preocupat de această tematică, și anume Tonk Sándor, care, în studiul său de tinerete, dar întocmit cu deosebit profesionalism, *Intelectualitatea română și Liceul piariștilor din Cluj*(21), abordează problema frecvenței școlare române la Liceul catolic, în intervalul cuprins între sfârșitul secolului al XVIII-lea și jumătatea secolului următor. Statistica meticuloasă întocmită de Tonk, pe ani școlari, urmărește trei obiective: evidențierea numărului de elevi români, comparativ cu numărul general de elevi, atât în gimnaziu cât și în cursurile superioare; sublinierea raportului dintre numărul de elevi de la Blaj și numărul de elevi de la Cluj și prezentarea zonei de proveniență a elevilor în anul școlar 1799.

Pentru secolul al XVIII-lea, informațiile sunt foarte lacunare, deoarece matricolele s-au păstrat doar pe o perioadă de 5 ani, neconsecutivi, începând cu anul 1794. Totuși, avem unele date și pentru perioada anterioară, în școală primul elev român cunoscut apărând în 1719 și știut fiind faptul că, până în 1776, au învățat, deja, la acest liceu cel puțin 30 de români, în special nobili, atât greco-catolici, cât și ortodocși. Ulterior, unii dintre ei, după cum s-a putut observa, vor rămâne în reședința ordinului

iezuit, iar alții vor accede la funcții importante în administrația Transilvaniei sau în ierarhia bisericii greco-catolice.

Tot pentru perioada pentru care nu avem date în registrele matricole, putem folosi informațiile cuprinse într-un registru al tinerilor candidați la examenele de bacalaureat și doctorat ale Colegiului(22). Desigur, acesta oferă argumente privind prezența românească doar la nivelul superior al studiilor, scoțând în evidență categoria celor care se pregătesc pentru o carieră deosebită, potențiali susținători ai mișcării naționale în curs de cristalizare. Potrivit acestui registru, situația ar fi următoarea:

Tab. 1

Bacalaureate			Doctorate		
An școlar	Total bacalaureați	Români	An școlar	Total doctoranzi	Români
1725	15	-	1725	9	-
1726	13	1	1726	8	-
1728	13	-	1727	8	-
1729	14	1	1728	12	1
1730	15	2	1729	7	-
1731	19	-	1730	10	1
1732	-	-	1731	14	1
1733	23	-	1732	13	-
1734	27	-	1733	17	1
1735	14	1	1734	19	-
1736	16	1	1735	16	-
1738	14	-	1736	10	1
1740	10	-	1737	9	1
1745	16	-	1746	9	-
1746	27	1	1747	18	1
1747	18	-	1748	10	-
1748	13	-	1749	13	-
1749	4	-	1750	14	1
1750	23	-	1751	15	-
1751	21	3			
1752	20	-			

Un total, deci, de 10 bacalaureați și 8 magiștri români, dintre care 15 sunt nobili, reprezintă o oarecare bază a evoluției sociale românești, mai ales dacă avem în vedere faptul că statistica se referă la prima jumătate a secolului. O copie a listei celor prezenți la examenul de bacalaureat din anul 1751 se găsește și la Arhivele Statului maghiar din Budapesta(23).

Revenind însă la registrele matricole ale Colegiului, ele reflectă prezența românească în următorul mod(24):

Tab. 2

Gimnaziu				Colegiu		
An școlar	Total elevi	Români	Procent	Total elevi	Români	Procent
1794	177	48	27,1%	-	-	-
1795	220	71	32,2%	-	-	-
1796	234	51	21,7%	-	-	-

Gimnaziu				Colegiu		
An școlar	Total elevi	Români	Procent	Total elevi	Români	Procent
1799	228	34	14,9%	128	21	16,6%
1800	265	54	20,3%	157	20	12,7%

Reprezentarea românească în Cluj, destul de numeroasă, se apropie de cea din Blaj. Spre exemplu, în 1796, la Blaj erau înscriși 71 de elevi, iar la Cluj, 51(25).

Analiza structurii sociale a populației școlare românești din Cluj permite formularea unor concluzii importante. În primul rând, trebuie subliniat faptul că pentru români sunt folosiți cei mai variați termeni privind desemnarea categoriilor sociale: nobili, orășeni, ignobili, militari, grăniceri, oameni liberi, plebei sau, pur și simplu, valahi. Cercetarea este îngreunată și de faptul că termenii folosiți pentru diferitele paliere sociale sunt foarte aproximativi, în general, în cazul desemnării poziției sociale a reprezentanților tuturor naționalităților. De exemplu, termenul *comes* poate însemna conte, comite, vicecomite, jude regal, conducător al cetății etc. Cel de *magnat* poate desemna un *comes* sau un *baron*. Termenul de *preanobil* își delimitează foarte vag aria socială în raport cu termenii de *comite*, *baron* sau *magnat*. Cel de *ignobilis*, deci nenobil, desemnează o categorie liberă, care se poate suprapune cu cea de *libert* și poate chiar cu cea de *plebeu*, adică om din popor. Avându-și rădăcinile în lumea medievală, acești termeni nu mai pot acoperi gama largă a categoriilor sociale noi, caracteristice unei societăți în plină evoluție spre lumea modernă. Marea majoritate a felului în care sunt înmatriculați elevii români în registre vădește o oarecare nesiguranță în aprecierea statutului lor, nesiguranță datorată tocmai evoluției sociale amintite.

Este de reținut, de asemenea, faptul că în clasele de gimnaziu înmatricularea elevilor are în vedere criteriul naționalității și cel al religiei, pe când în clasele de colegiu rămâne încă în vigoare unicul și strictul criteriu medieval al poziției sociale, de aceea naționalitatea elevilor este neidentificabilă. De-abia în ultimii doi ani ai secolului, la cursurile superioare înmatricularea se va face menționând și religia sau, eventual, naționalitatea elevului, consfințind astfel evoluția aprecierii școlare spre o mentalitate mai modernă. O “radiografie” socială și confesională clară a populației școlare a claselor medii și superioare se poate face pe eșantionul anului de învățământ 1799/1800, interval de timp pentru care informațiile despre elevi sunt complete. Cumularea datelor ne oferă următorul tabel(26):

An școlar 1799/1800

Tab. 3

Semestrul I					Semestrul II			
Ciclul de studiu	Total tineri	Români	Religie	Origine socială	Total tineri	Români	Religie	Origine socială
Cole- giu	169	26 15,3%	24 gr.-cat. 14,2% 2 ort. 1,18%	14 nobili 2 orășeni 7 liberi 3 ignobili	157	22 14,01%	21 gr.-cat. 13,37% 1 rom.- cat. 0,63%	13 nobili 1 orășean 3 liberi 5 ignobili
Gim- naziu	247	47 19,02%	47 gr.-cat. 19,02%	18 nobili 11 orășeni 7 valahi 2 ignobili 9 plebei	264- 265	56 21,21%	52 gr.-cat. 19,69% 4 rom.-cat. 1,51%	26 nobili 11 liberi 9 valahi 3 ignobili 7 plebei
Total tineri	416	73 17,54%	71 gr.-cat. 17,06% 2 ort. 0,48%	32 nobili 18 orășeni 18 liberi 7 valahi 5 ignobili 9 plebei	421- 422	78 18,52%	73 gr.-cat. 17,3% 5 rom.-cat. 1,18%	39 nobili 14 1 orășean liberi 9 valahi 8 ignobili 7 plebei

O trecere în revistă a statisticii școlare, pe structură socială, evidențiază faptul că, în timp ce la maghiari și secui predomină păturile nobiliare, la români, armeni și germani sunt dominante categoriile libere și mic nobiliare, ceea ce denotă că viitoarea burghezie a acestora din urmă se va forma, în special, din aceste categorii, spre deosebire de maghiari și secui, a căror burghezie se va forma, în primul rând, prin transformarea și readaptarea straturilor nobiliare vechi.

Există deosebiri și în ceea ce privește categoriile sociale libere. În cadrul acestora, la români este preponderentă o pătură rurală masivă, spre deosebire de sași și armeni, la care majoritatea celor liberi o constituie populația orășenească, sferă deosebit de fertilă în promovarea unei burghezii puternice. Într-un singur caz, și anume cel al populației maghiare, putem constata o îmburghezire evidentă din ambele sensuri: și prin transformarea nivelului nobiliar, un fenomen mai lent, dar și prin evoluția structurilor orășenești.

Pe măsură ce ne apropiem de sfârșitul secolului, numărul nobililor români crește, în raport cu celelalte categorii sociale românești. Acest proces de ridicare socială a națiunii române, de restructurare a ei, suplinește, într-o oarecare măsură, insatisfacțiile generate de eșecul luptei pentru drepturi naționale. Nerecunoașterea națiunii române ca națiune distinctă în sistemul politic transilvănean determină găsirea altor căi de a pătrunde în structura ierarhiei administrative a zonei.

Comparând ridicarea diferitelor naționalități din Ardeal pe scara categoriilor sociale, se poate constata că românii, sașii și armenii acced, de cele mai multe ori, până la titlul de simplu nobil, nivelurile aristocratice superioare revenind, în general, maghiarilor și, eventual, secuilor.

Rezultatele statistice obținute ne îndreptățesc să afirmăm, cu certitudine, că nici naționalitatea, nici originea socială nu erau criterii în admiterea elevilor la cursurile gimnaziului și ale Colegiului clujean. Impedimentele privind accesul în școală erau legate, în mod sigur, de posibilitățile de întreținere ale elevului și de performanțele sale școlare. În 1794 și 1795 existau chiar unele clase cu majoritate românească în gimnaziu și clase în care numărul nobililor era mult inferior celui al altor categorii sociale. Nu întâlnim clase organizate pe principiul poziției sociale, deseori, fii de comite aflându-se în aceeași clasă cu ignobili sau plebei. Totuși, în Colegiu, numărul elevilor provenind din familii nobiliare, în cazul românilor, este superior în raport cu gimnaziul, dar diferența nu este atât de relevantă încât să putem considera originea socială drept criteriu de selectare a studenților.

Trecând în revistă informațiile despre locul de origine al elevilor, vom constata că această instituție a fost frecventată de către tineri români sosiți, în primul rând, din comitatele Cluj, Dăbâca, Alba de Jos și Solnocul Interior. Cu toate că școala are o frecvență românească cu un caracter local, aria sa de recrutare este destul de largă, neavând însă răspândirea teritorială a Blajului.

Specialiștii care au reușit să parcurgă matricolele, până la dispariția lor, au efectuat calcule de mare diversitate privind numărul elevilor și studenților aflați la studii aici. Din păcate, ele nu sunt întocmite după exigențele statisticii contemporane, oferind prea puține date despre etnia sau religia studenților. Din noianul de informații conținute în monografiile școlare și în sintezele de istorie a învățământului, am încercat să extragem

câteva, relevante pentru conturarea frecvenței la cursuri. Astfel, se poate sesiza că, deja din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, populația școlară este în continuă creștere.

În 1703 se înscriuseră în gimnaziu și Colegiu 50 de tineri, dintre care 43 erau cazați în Convict și în Seminar (Seminarul asigura adăpost nu numai candidaților la preoție, ci și elevilor laici); în 1705/1706 erau cuprinși în evidențe 90 de tineri; în 1710, 104 tineri externi și 26 găzduți în Convict și Seminar; în 1711, 86 de tineri, dintre care 48 în Convict și Seminar și 18 la cursurile superioare de filosofie; în 1712, 28 de tineri doar în clasele superioare, 229 în total și 60 de tineri în Convict și Seminar; în 1726, 44 de tineri în nivelul superior și 58 de tineri în Convict și Seminar; în 1733, 52-56 de tineri în Convict și Seminar, dar beneficiau de hrană 144 de tineri; în 1738, 61 de tineri în clasele de filosofie și 52 în Convict și Seminar; în 1741, un total de 400 de tineri în ciclul mediu și superior, dintre care 70 la filosofie, sub îndrumarea a 3 profesori, și 72 în Convict și Seminar; în 1744, tot 70 de tineri la filosofie, dar 61 în Convict și Seminar; în 1747, 387 de tineri în clasele de gimnaziu și colegiu și 70 în Convict și Seminar, iar în 1750, 34 de tineri la filosofie și 65 în Convict și Seminar. Convictul putea găzdui, în caz de nevoie, până la 60 de tineri, dintre care între 6 și 11 candidați la preoție, iar Seminarul avea posibilitatea de a-și extinde capacitatea până la 130-140 de locuri, nefiind închis pentru studioșii laici.

În 1741 se acordaseră 10 doctorate în filosofie; în 1744, la fel; în 1745, 16 tineri trecuseră de examenele bacalaureatului; în 1749 se emisese 13 diplome de doctorat, iar în 1750, 14. Spre jumătatea veacului, se atinge o medie de 70 de studenți la cursurile de filosofie, coordonați de trei profesori. În Convict și Seminar, în perioada 1703-1750, au fost primiți între 23 și 85 studioși(27). Chiar din primii ani, printre elevii interni se aflau români, în 1703 figurând în liste nume ca Duma, Pui, Boer, Maxai, Mihocea sau Carmașin(28). În 1751, în rândul celor 21 de tineri care au absolvit cursurile de filosofie, se aflau nobilii români Dimitrie Kassai, din Solnocul Interior, și Gheorghe Vulcan, din Blaj, alături de 13 secui, 4 maghiari, un rutean și un armean(29).

În 1753, dintr-un total de 427-429 de tineri, 104 se aflau în clasele de filosofie; în 1755, numărul celor de la filosofie era de 96; în 1768, de 68; în 1771, în ciclul mediu și superior se înscriuseră 493 de elevi, iar în 1772, la filosofie veniseră 57 de elevi. Între 1768-1770, Convictul a susținut circa 6-11 studioși la teologie, iar numărul profesorilor de la filosofie s-a ridicat la 6(30).

Un raport înaintat de superiorul iezuit către autorități, în 1770, evidențiază faptul că, până la acea dată, școala a educat 20.487 de tineri, cu ajutorul a 744 de profesori ai ordinului și că, în anul în curs, veniseră la studii 557 de elevi, coordonați de 15 profesori iezuiți, 6 magiștri laici și 8 asistenți, deci un corp didactic alcătuit din 29 de cadre(31). În 1771, în clasele gimnaziale se aflau următorii români: Lazăr și Henea -la retorică; Pop, Lazăr, Borș, Benea și [iriac -la poetică; Șincai, Lazăr, Sima și Mihalcea -la sintaxă; Vainea, Coț și Benea -la gramatică; Iancu, Borș, Sava și Lazăr -la principia, și Vainea, Sima, Pașca și Pacu -la parva(32).

Date mai bune avem din anul 1774, cuprinse într-un raport amănunțit al episcopului romano-catolic, înaintat Mariei Tereza cu ocazia dizolvării ordinului iezuit. Prelatul se referea la 539-557 de elevi în gimnaziu și Colegiu, distribuiți astfel: 93-100 -la parva; 26-30 -la principia; 54-56 -la gramatică; 47 -la sintaxă; 46-47 -la poetică; 42-45 -la retorică; 40-56 -la logică, metafizică și matematică; 23-24 -la etică, fizică și filosofie scolastică; 13-14 -la teologie morală și dogmatică; 13-14 -la literatură patristică; 13-14 -la

drept canonic, iar 13-14 -la istoria bisericii. Lor li se adaugă copiii celor două clase de elementară, cu 31 și 43 de elevi(33). Printre cei 17-18 profesori ex-iezuiți din acest an, se numărau și românii Jurj, Buruiană și Voicu.

În 1776, odată cu sosirea piariștilor, corpul profesoral va include 19 membri, alături de rector, duhovnic și conducătorul Seminarului, iar în școală vor fi prezenți 400 de elevi: 150, în Convict; 153, în Seminar; restul, externi(34). Până la desființarea ordinului iezuit, între 1751-1773, Convictul și Seminarul primiseră 60-130 de tineri anual, ceea ce înseamnă că piariștii au sporit capacitatea de cazare a celor două instituții, unde, în 1774 se vor prezenta 114 elevi; în 1775, 135 elevi și în 1776, 143 elevi(35), dar în acest ultim an, numai Seminarul asigura hrana a 130 de tineri(36).

În 1777, gimnaziul și Colegiul aveau 346 de elevi, 5 profesori la teologie, 3 la drept, 6 la filosofie, poetică și retorică și 4 la clasele gramaticale(37). Treptat, ultimii absolvenți de teologie, 7, în 1778, și 9, în 1779, părăsesc clasele, iar frecvența scade continuu: 297 elevi, în 1778; 250, în 1779; 221, în 1780; 213, în 1781 și 225, în 1782(38).

În anul școlar 1783, în clasele medii se găseau 201 studioși (35 -la parva; 27 -la principia; 32 -la gramatică; 34 -la sintaxă; 33 -la poetică și 40 -la retorică), de-abia 12 fiind înregistrați în clasele de filosofie. Tot atunci, în Convictul nobiliar se adăpostiseră doar 63 de elevi(39). În 1784 se mențin la cursuri 212 tineri, dar, din anul următor, numărul lor scade la 157, ca urmare a instituirii taxelor școlare și introducerii limbii germane, ca limbă de predare.

Sistarea activității Convictului și Seminarului și dezmembrarea Congregației Sfânta Maria s-au reflectat în numărul modest de 116 elevi, care au mai rămas în școală, în 1786. Probabil, datorită frecvenței reduse, instituția este declasificată la rang de Liceu academic, cu 15 profesori, iar până în 1791, nu va avea mai mult de 100 de elevi anual, în 1788 coborând chiar la 85 de elevi(40). Dizolvarea Seminarului a afectat, într-o oarecare măsură, și afirmarea tinerilor români, pentru că unii dintre ei (Bazna, Bonda, Godin, Ban sau Codric) reușiseră să se impună în ierarhia instituției, deținând atribuțiile de subregens(41). Era o perioadă grea, în care, spre exemplu, școala nu primise pentru studioșii ei, în 1787/1788, decât o singură bursă de categoria I(42).

Populația școlară crește greu după moartea lui Iosif al II-lea. În 1790, gimnaziul avea doar 98 de adolescenți, dar, deja, în clasele de gramatică, 25, 49 și 31 beneficiau de stipendii(43). Evoluția este lentă, dar se caracterizează prin constanță. Până la sfârșitul secolului, s-au înregistrat la cursurile medii și superioare 100 de elevi, în 1791; 138, în 1792; 175, în 1793; 55 la filosofie și 226 la gimnaziu, în 1794; 48 la filosofie și 252 la gimnaziu, în 1795; 59 la filosofie și 252 la gimnaziu, în 1796; 75 la filosofie și 249 la gimnaziu, în 1797; 95 la filosofie și 209 la gimnaziu, în 1798; 86 la filosofie și 192 la gimnaziu, în 1799; 114 la filosofie și 232 la gimnaziu, în 1800, și 128 la filosofie și 285 la gimnaziu, în 1801(44).

Convictul și Seminarul, reconstituite în 1791, cuprindeau, în 1793, 88 de studioși, dintre care 40 susținuți de diferite fundații(45). În anii puțini de secol XVIII, pentru care matricolele se regăsesc la arhivele clujene, datele din documente diferă total față de informațiile de mai sus, extrase din lucrarea lui Erdélyi Károly. Probabil însă că istoricul maghiar a folosit alte surse sau diverse rapoarte întocmite în timpul anilor de învățământ, în intervalul dintre semestre nefiind excluse fluctuații mari ale populației școlare.

În secolul al XIX-lea, evidențele sunt mai clare. În 1802/1803 erau înscriși în clase 226 de elevi, dintre care 44 de români, 17 numai în clasele de filosofie; în 1803/1804, numărul românilor de la cursurile superioare s-a ridicat la 21; în 1811/1812, din 184 de tineri ai ciclului mediu și superior, 67 erau români, iar în 1824/1825, din 278 de elevi, 98 erau români**(46)**. S-a refăcut și corpul profesoral, în 1800 el incluzând 19 profesori (5 de gramatică și umană, 5 de filosofie, 5 de medicină și 4 de drept)**(47)**.

În 1803, episcopul Bob, depășind criza materială a bisericii sale din ultimele decenii ale veacului al XVIII-lea, întemeiază, pentru tinerii uniți care doreau să se îndrepte spre școala catolică a Clujului, o fundație ce susținea 16 locuri**(48)**, 12 repartizate în Seminarul Sfântul Iosif și 4 în Convictul nobiliar**(49)**.

Repopularea școlii, în urma renunțării la măsurile restrictive impuse de Iosif al II-lea, a înviorat, oarecum, și activitatea secției de medicină. De la înființarea, în 1775, a catedrei de chirurgie, anatomie și obstetrică, până în 1790, reformele școlare au ocolit clasa de medicină, cu excepția numirii, în 1787, a unui profesor de medicină veterinară. Din 1790 însă, profesorului de chirurgie i se acordă un asistent, în 1791 Molnar-Piuariu este invitat la Cluj pentru a întemeia catedra de oftalmologie, iar în 1793/1794, studiul chirurgiei se extinde la 2 ani, mai târziu, Francisc I întemeind și catedra de chimie, farmacologie, patologie și biologie. Tot în 1793/94, 20 de studenți audiau cursurile de anatomie; 12, pe cele de obstetrică; 10, pe cele de chirurgie; 9, pe cele de fiziologie; 6, pe cele de patologie și farmacologie; 6, pe cele de biologie; 3, pe cele de oftalmologie și 3 pe cele de zoologie**(50)**. În 1797, secția de medicină avea 4 profesori și un asistent pentru chirurgie**(51)**; în 1798-1799, clasa de anatomie avea 6 studenți (câte 2 catolici, reformați și unitarieni), iar în 1799/1800, 4 studenți (2 catolici, un reformat și un unitarian)**(52)**.

În perioada 1835-1848, filosofia și cursurile gimnaziale alcătuiau următorul tablou al populației școlare: 1835/1836, 164 elevi -filosofie, 248 elevi -gimnaziu; 1836/1837, 448 elevi în total, la ambele cicluri; 1837/1838, 188 elevi -filosofie, 242 -gimnaziu; 1839/1840, 189 elevi -filosofie, 431 -împreună cu gimnaziul; 1840/1841, 179 elevi -filosofie, 243 -gimnaziu; 1841/1842, 191 elevi -filosofie, 240 -gimnaziu; 1842/1843, semestrul I, 191 -filosofie, 220 -gimnaziu; 1842/1843, semestrul al II-lea, 179 -filosofie, 243 -gimnaziu; 1843/1844, 177 -filosofie, 214 -gimnaziu; 1844/1855, 154 -filosofie, 203 -gimnaziu; 1845/1846, 147 -filosofie, 204 -gimnaziu; 1846/1847, 131 -filosofie, 226 -gimnaziu; 1847-1848, 161 -filosofie, 252 -gimnaziu**(53)**. În tot acest timp, în reședința ordinului s-au aflat 20-21 de piariști**(54)**.

Între 1841-1848, elevii de la filosofie, împreună cu studenții de la drept și medicină, asigurau următoarea prezență anuală: 1841 -318 studioși; 1842 -327; 1843 -325; 1844 -315; 1845-1846 -287 și 1847-1848 -tot 287 studioși**(55)**, iar numărul de profesori din ciclul mediu și superior era de 16-19.

După calculele istoricului Ladislau Gyémánt, între 1794-1849, școala catolică a fost frecventată de 1961 de elevi români, în cazul a 200 dintre ei cunoscându-se carierele ulterioare. Astfel, 43,6% s-au orientat înspre administrația de stat, 27,7%, înspre biserică, iar 17%, înspre activitatea didactică**(56)**. Tradiția frecventării acestei prestigioase instituții de învățământ o vor continua și dezvolta elitele românești de mai târziu, prin intermediul unor personalități de talia lui Nicolae Popea, Avram Iancu, Ioan Mețianu, Simion Ramonțai, Constantin Papfalvi, Mihai Gabriel, Ioan Moldovan, Teodor Racoccea, Ladislau Vaida, Gheorghe Barițiu, Ion Maiorescu, Al. Bohățel, Florian Porcius, Gabriel

Munteanu, Al. Papiu-Ilarian, Florian Micaș, Aron Pumnul, Ștefan Micle și mulți, mulți alții(57).

În ceea ce privește clasele elementare atașate gimnaziului, ele se ridică la trei în 1778/1779, când ciclul elementar se transformă în școală națională, având, în 1783, 83-102 copii în clasa I; 49-56, în clasa a II-a și 27-28, în clasa a III-a(58). La scurtă vreme după aceasta, nivelul primar se suplimentează cu încă o clasă, funcționând cu statut de școală normală(59). Între 1840-1848, numărul elevilor din treapta pregimnazială de studiu va oscila între 257-346(60).

Prin activitatea pedagogică intensă, evidențiată de datele de mai sus, prin calitatea procesului educațional și prin deschiderea manifestată față de români, Colegiul catolic al Clujului a avut un rol inegalabil în formarea elitelor românești de secol XVIII. Absolvenții români de aici vor contribui la remodelarea mentalității și a spiritului și la dinamizarea unor categorii sociale ce păreau imuabile, pregătind, astfel, o altă lume, una a ambiției, competenței și dorinței de promovare în nume național.

NOTE

1. Tonk Sándor, **Cadrul formativ al intelectualității române din Transilvania**, (lucrare în manuscris), p.1
2. Despre instrumentalizarea ordinilor călugărești de către puterea centrală pe parcursul veacurilor, vezi Onisifor Ghibu, **Catolicismul unguresc în Transilvania și politica religioasă a statului român**, Cluj, 1924, p.198
3. Șirul de expulzări și rechemări la care au fost supuși iezuiții, la Bándi Vazul, **A csiksomlyói róm. kath. Főgymnasium története**, în *A csiksomlyói róm. kath. Főgymnasium Értesítője*, Csik Szereda, 1895-1896, p.1-438
4. Grünwald Béla, **A régi Magyarország 1711-1825**, Budapest, 1888, p.336-337
5. Boros Gábor, **A nagyszombati állami Főgymnasium története**, Szeben, 1896, passim sau Boga Alajos, **A katolikus iskolázás múltja Erdélyben**, Kolozsvár, 1940, passim
6. Bándi Vazul, **op. cit.**, p.1-438
7. Sarmaságh Géza, **A szatmári kir. Kath. Főgymnasium története**, Szatmár, 1896. passim
8. Hets I. Aurelian, **A jezsuiták iskolai Magyarországon a 18. század közepén**, Pannonhalma, 1938, p.11-13
9. Ambrus-Fallenbuchl Zoltán, **Magyarország középfokú oktatási viszonyai a XVIII. században**, în *Történeti Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1965-1966, p.175-239; Kosáry Domokos, **Les réformes scolaires de l'absolutisme éclairé en Hongrie entre 1765 et 1790**, Budapest, 1980, (extras), p.3-27
10. Pentru istoria colegiului catolic clujean vezi următoarele surse: **Kimutatása a bölcsészeti és gymnasiumi tanári karnak 1777-től 1850-ig**, în *A kegyes tanítórendiek vezetése alatt álló kolozsvári róm. kath. Főgymnasium Értesítője*, Kolozsvár (se va citi, în continuare, *Anuar catolic Cluj*), 1851-1852; **A kolozsvári kegyes tanítórendiek vezérlete alatt növekedett ifjúság száma 1777-1850**, în *Anuar catolic Cluj*, 1851-1852; **A tanintézet történetei**, în *Anuar catolic Cluj*, 1851-1852; Vass József, **Az erdélyi róm. katolikusok Fő-Tanintézete kolozsváratt**, în *Anuar catolic Cluj*, 6(1856/1857), p.3-

23; Salzbauer János, **A kolozsvári kegyes-tanítórendi Társház és róm. kath. Főiskola évszázados történeti vázlata**, în *Anuar catolic Cluj*, 1876-1877, p.1-28; Jakab Elek, **Kolozsvár története**, vol.III, Budapest, 1888; Márki Sándor, **A kolozsvári magyar királyi Ferenc-József-Tudomány-Egyetem története és statisztikája**, în *Acta Reg. Scient. Universitatis Claudiopolitanae Francisco-Josephinae*, Kolozsvár, 1895-1896, fasc.2, p.17-22; Erdélyi Károly, **A kolozsvári r. kath. Főgymnasium története 1579-1898**, Kolozsvárt, 1898, p.85-95; Márki Sándor, **A m. kir. Ferenc József-Tudományegyetem története 1872-1922**, Szeged, 1922, p.23-27; **A kolozsvári róm. kath. Főgymnázium Pázmány önképzőkörének legutóbbi huszonöt éve 1888-1913**, Kolozsvár, 1913, passim; Ioan Lupaș, **Câteva informațiuni privitoare la Vasile Moga și Gheorghe Lazăr ca studenți în Cluj**, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, Cluj (se va citi, în continuare, *A.I.I.N.*), 2(1923); G. Bogdan-Duică, **Gheorghe Lazăr**, București, 1924; Valeriu Bologa, **Ioan Molnar-Piuariu, primul medic titrat român ca autor medical**, în *Clujul Medical*, Cluj (se va citi, în continuare, *C.M.*), 1924, nr.5-6; Idem, **Date nouă pentru biografia lui Ioan Molnar-Piuariu**, în *C.M.*, 1925, nr.3-4; György Lajos, **Öreg diák visszanéz**, Kolozsvár, 1926, p.18-38; Andrei Veress, **Ceva despre viața și activitatea doctorului Ioan Molnar-Piuariu și a fiului său**, în *A.I.I.N.*, 3(1924-1926); Bitay Árpád, **A kolozsvári róm. kath. Főgymnázium szerepe a román szellemi élet múltjában**, în *Jóbarát*, 1926, nr.15; Onisifor Ghibu, **Catolicismul unguresc în Transilvania...**, p.154-156; Idem, **Universitatea Daciei Superioare**, București, 1929, p.5; Idem, **Universitatea Daciei Superioare și problema Statului romano-catolic ardelean**, Cluj, 1931, p.4; Idem, **La a douăzecea aniversare a Universității Daciei Superioare**, Cluj, 1939, p.13-16; Ioan Mușlea, **Viața și activitatea doctorului Vasile Popp (1789-1842)**, în *A.I.I.N.*, 5(1928-1930); Ioan Józsa-Józsa, **Piariștii și românii până la 1918**, Aiud, 1940, p.38-45; Erdélyi Magyar Egyeteme. **Az erdélyi egyetemi gondolat és a m. kir. Ferenc József Tudományegyetem története**, Kolozsvár, 1941, p.92-127; Nicolae Albu, **Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800**, Blaj, 1944, p.248; Biró Vencel, **A kolozsvári jezsuita Egyetem szervezete és építkezései a XVIII. században**, în *Erdélyi Múzeum*, Kolozsvár (se va citi, în continuare, *E.M.*), 1945, nr.1-2, p.4-10; **Universitatea "V. Babeș" Cluj -Studiu monografic**, Cluj, 1957, p.8; Lucia Protopopescu, **Contribuții la istoria învățământului din Transilvania 1774-1805**, București, 1966, p.245-253; Ștefan Pascu, **Universitatea "Babeș-Bolyai" din Cluj**, Cluj, 1972, p.9; **Istoria învățământului din România**, vol.I, București, 1983, p.359-361

11. Ioan Józsa-Józsa, **op. cit.**, p.5-10

12. György Lajos, **op. cit.**, p.5-17

13. Despre înființarea gimnaziilor piariste, în *Anuarul Ordinului Piarist* (a apărut sub titlurile *Familiae clericorum regularium scholarum piarum provinciae Hungariae et Transilvaniae* la Pesta, *Geschäfts- und Unterhaltungsbuch für alle Provinzen des österreichischen Kaiserstaates* la Brünn și *Magyar és Erdélyországi aijtatos tanítószervezet Névkönyve* la Pesta) 1846, p.37-38; 1847, p.37-38; 1848, p.37-38 și Nagy Márton, **A kegyes Tanító Rendnek statisztikája**, în *Statisztikai Közlemények*, Budapest, 3(1862), caiet 1, p.31-43

14. Biró Vencel, **Kolozsvár és a piaristák**, în *Kolozsvári Szemle*, Kolozsvár, 2(1943), nr.1, p.27-37

15. Informații extrase din sursele prezentate la nota nr. 10, *passim*
16. Vezi lucrările lui I. Tóth-Zoltán, **Az erdélyi román nacionalizmus első százada 1697-1792**, Budapest, 1946, *passim* și **Az erdélyi és magyarországi román nemzeti mozgalom 1790-1848**, Budapest, 1959, *passim*
17. Cf. Erdélyi Károly, **op. cit.**, p.65-75; Onisifor Ghibu, **Catolicismul unguresc în Transilvania...**, p.154-156; Ioan Marin Mălinaș, **Situația învățământului bisericesc al românilor în contextul reformelor școlare din timpul domniei împărătesei Maria Tereza 1740-1780, a împăraților Iosif al II-lea 1780-1790 și Leopold al II-lea 1790-1792**, Oradea, 1994, p.162-164
18. Cf. Jakab Elek, **op. cit.**, vol. III, p.336-337; Salzbauer János, **op. cit.**, p.40
19. În fapt, evidențele pentru cea mai mare parte a veacului al XVIII-lea erau cumulate în două registre, unul cu numele rectorilor, cancelarilor, profesorilor și elevilor existenți în școală în perioada 1703-1772 și altul cu numele tinerilor din Convictul nobiliar, intitulat **Liber continens nomina et historias Convictorum Claudiopoli -anno 1703**. Ele au ajuns în fondul familial Thóroczkay și apoi în arhivele budapestane, fiind distruse, odată cu clădirea care le adăpostea, în timpul revoluției ungare din anul 1956. Parțial, ele au fost valorificate de câțiva istorici maghiari, dar informațiile extrase din lucrările lor nu permit reconstituirea structurii etnice și religioase a populației școlare. Vezi Biró Vencel, **A kolozsvári jezsuita Egyetem szervezete és építkezései a XVIII. században**, p.5
20. În lucrarea sa citată, la p.12/146, nota 1
21. Publicat în **Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia**, 13(1968), fasc.1, p.45-58
22. **Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române** (se va citi, în continuare, **B.A.C.**), **Fond manuscrise catolice**, registrul nr. 49/a-b, *passim*
23. **Arhivele Statului Ungar** (se va citi, în continuare, **A.S.U.**), **Fond R-305 -Iskolai, tanintézeti iratok**, pachet 1
24. Tonk Sándor, **Intelectualitatea română și Liceul piariștilor din Cluj**, p.54-55
25. **Ibidem**
26. Calculele s-au efectuat pe baza evidențelor existente la **Arhivele Statului Filiala Cluj, Fond Liceul romano-catolic Cluj**, registrul nr.6 -**Matricole școlare**
27. Informații extrase din lucrările lui Erdélyi Károly, **op. cit.**, p.41-43; Hets I. Aurelian, **op. cit.**, p.17-20,35,39-43; Biró Vencel, **A kolozsvári jezsuita Egyetem szervezete és építkezései a XVIII. században**, p.5; **Istoria învățământului din România**, vol.I, p.359
28. Erdélyi Károly, **op. cit.**, p.43-44
29. **A.S.U.**, **Fond R-305 -Iskolai, tanintézeti iratok**, pachet 1
30. Biró Vencel, **A kolozsvári jezsuita Egyetem szervezete és építkezései a XVIII. században**, p.7; **Istoria învățământului din România**, vol.I, p.359
31. Erdélyi Károly, **op. cit.**, p.65-66; Boga Alajos, **op. cit.**, p.38
32. **Nomina in arena literaria Victorum qui in Alma et Regio -Principali Soc. Jesu Universitate Claudiopolitana Anno M.D.CC.LXXI. Munificentia Reverendissimi Domini, Domini Josephi Salamon Praepositi S. Pauli de Monostor, Cathedr. Eccl. M. Varadinens. Canonici, Archi-Diaconi de Békes Praemus. donati sunt, & qui his proxime accesserunt.**, publicată de Hodor Károly, în **E.M.**, 8(1881), nr.6, p.188-192
33. Jakab Elek, **op. cit.**, vol.III, p.336-337; Erdélyi Károly, **op. cit.**, p.84
34. Jakab Elek, **op. cit.**, vol.III, p.344
35. Erdélyi Károly, **op. cit.**, p.115
36. Vass József, **op. cit.**, p.17

37. Jakab Elek, **op. cit.**, vol.III, p.344
38. Erdélyi Károly, **op. cit.**, p.133; Salzbauer János, **op. cit.**, p.21-28
39. **Ibidem**; Jakab Elek, **op. cit.**, vol.III, p.426
40. Jakab Elek, **op. cit.**, vol.III, p.426-429; Erdélyi Károly, **op. cit.**, p.133; György Lajos, **op. cit.**, p.36; **Istoria Clujului**, Cluj, 1974, p.235
41. Erdélyi Károly, **op. cit.**, p.115
42. **A.S.U., Fond Consiliul locumtenențial -Impressa Circularia**, fasc.1
43. Iacob Mârza, **Școală și națiune. Școlile de la Blaj în epoca renașterii naționale**, Cluj-Napoca, 1987, p.65
44. Erdélyi Károly, **op. cit.**, p.133
45. **Ibidem**, p.94
46. G. Bogdan-Duică, **op. cit.**, p.11-12; **Istoria învățământului din România**, vol.I, p.293
47. Johann Michael Ballmann, **Statistische Landeskunde Siebenbürgens im Grundrisse**, Hermannstadt, 1801, p.105-106
48. Nicolae Albu, **Istoria școlilor românești din Transilvania între anii 1800-1867**, București, 1971, p.122-123
49. **B.A.C., Fond manuscrise românești**, mss.684
50. Cf. **Summa Praeceptorum Studium Chirurgiae -1793**, publicată de Augustin Santai, în volumul său **Contribuțiuni la istoricul practicei și învățării moșitului în Transilvania**, Cluj, 1927, p.18-19
51. Maizner János, **A kolozsvári orvos-sebészi Tanintézet történeti vázlat 1775-1872**, Kolozsvárt, 1890, p.4-5
52. A. Culcer, **Ioan Piuaru-Molnar, primul profesor medic român (1749-1815)**, în **C.M.**, 38(1966), nr.2-3, p.320-322
53. Vezi **Anuarul Ordinului Piarist**, 1837, p.29-31,39-40; 1839, p.29-31,38-39; 1841, p.414; 1842, p.29-30,38-39; 1843, p.30-31,38-39; 1844, p.30-31,38-39; 1845, p.29-30,38-39; 1846, p.13,33-34; 1847, p.13-14,35-36; 1848, p.13-14,35-36; **Statisztikai jegyzetek**, în **Nemzeti Társalkodó**, Kolozsvár, 1837, partea a II-a, nr.25, p.398-400; **Erdélyi Hiradó**, Kolozsvár, 1840, partea a II-a, nr.50, p.196; Aloysius Reesch de Lewald, **Universalis schematismus ecclesiasticus venerabilis cleri romano- et graeco-catholici saecularis et regularis Incliti Regni Hungariae Partiumque eidem adnexarum nec non Magni Principatus Transylvaniae**, Budae, 1842-1843, p.1246; Nagy Márton, **op. cit.**, p.37,42-43
54. **Ibidem**
55. **Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie**, Wien, 1841 -tab.46, 1842 -tab.46, 1843 -tab.46, 1844 -tab.46, 1845-1846 -tab.11, 1847-1848 -tab.11
56. Ladislau Gyémánt, **Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848**, București, 1986, p.353-357
57. György Lajos, **op. cit.**, p.39 și urm.
58. Lucia Protopopescu, **op. cit.**, p.78
59. Salzbauer János, **op. cit.**, p.29 și urm.
60. **Anuarul Ordinului Piarist**, nr. cit., loc. cit.